

Research Paper

Explaining military geopolitical factors affecting the defense strategies of the Islamic Republic of Iran in the Persian Gulf

Reza shamloo*¹

¹ PhD in Military Strategic Management, University and Research Institute for Strategic Studies and Research in National Defense and Teacher at Khatam Al-Anbia University

10.22080/JPIR.2022.21714.1231

Received:

June 3, 2021

Accepted:

April 24, 2022

Available online:

May 31, 2022

Keywords:

Geopolitics, Military Geopolitical Factors, Defense Strategy, Persian Gulf, Islamic Republic of Iran

Abstract

Today, the countries of the world are trying to take advantage of geopolitical factors to adopt appropriate strategies in line with their national interests. The Persian Gulf region and its surrounding countries is one of the most sensitive and strategic regions in the world, which is of great importance to its communication, geoeconomic, geopolitical and geostrategic values. This article aims to explain and identify the military geopolitical factors affecting Iran's defense strategies in the Persian Gulf and tries to answer the main question "What are the military geopolitical factors affecting the defense strategies of the Iran in the Persian Gulf?". The type of research, development and method of collecting data and information required by libraries, documents and field is using descriptive-analytical and case-based methods to identify these military factors and to confirm And determine the role of their factors (in the form of opportunities, threats, strengths and weaknesses). In this regard, the relevant questionnaires were distributed among a statistical population of 40 people in full and using descriptive and inferential statistical analysis methods and SPSS software to summarize the research answers. Finally, 18 factors were extracted and introduced as "military power and high quantitative and qualitative capability of the Iranian Armed Forces", "Strategic weapons and missile deterrence of the Islamic Republic of Iran" and "Concluding contracts and military agreements of countries in the region to purchase weapons and equipment" as important. The most important military geopolitical factors affecting the defense strategies of the Iran in the Persian Gulf were ranked.

*Corresponding Author: Reza shamloo

Address: PhD in Military Strategic Management, University and Research Institute for Strategic Studies and Research in National Defense and Teacher at Khatam Al-Anbia University

Email: r.shamloo1354@gmail.com

علمی پژوهشی

تبیین عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس

دکتر رضا شاملو^{۱*}

^۱ دکترای مدیریت راهبردی نظامی، دانشگاه و پژوهشگاه مطالعات و تحقیقات راهبردی دفاع ملی و مدرس دانشگاه خاتم‌الانبیاء (ص)

doi 10.22080/JPIR.2022.21714.1231

چکیده

امروزه کشورهای دنیا تلاش می‌کنند با بهره‌گیری از عوامل ژئوپلیتیکی نسبت به اتخاذ راهبردهای مناسب در راستای منافع ملی خود اقدام نمایند. منطقه خلیج فارس و کشورهای پیرامونی آن یکی از مناطق حساس و راهبردی دنیا است که به دلیل ارزش‌های ارتباطی، ژئواکونومیک، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. مقاله حاضر با هدف تبیین و شناسایی عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی ایران در حوزه خلیج فارس اجرا شده و سعی دارد تا به پرسش اصلی آن «عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس کدام‌اند؟» پاسخ دهد. نوع تحقیق، توسعه‌ای و شیوه‌ی گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز کتابخانه‌ای و اسنادی و میدانی است و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و موردی زمینه‌ای تلاش گردیده تا این عوامل نظامی شناسایی و نسبت به تأیید و تعیین نقش عوامل آن‌ها (در قالب بسترهای فرصت‌آفرین، تهدیدزا، قوت و ضعف) اقدام گردد. در همین رابطه، پرسش‌نامه‌های مربوطه بین جامعه‌ی آماری ۴۰ نفری به صورت تمام شمار توزیع و با استفاده از روش‌های تجزیه و تحلیل آمار توصیفی و استنباطی و نرم‌افزار SPSS به جمع‌بندی پاسخ‌های تحقیق پرداخته شده است. در نهایت، ۱۸ عامل استخراج و معرفی گردید که «قدرت نظامی و توان کَمی و کیفی بالای نیروهای مسلح ایران» و «تسلیمات راهبردی و بازدارنده‌ی موشکی جمهوری اسلامی ایران» و «انعقاد قراردادهای پیمان‌های نظامی کشورهای منطقه در جهت خرید تسلیحات و تجهیزات» به عنوان مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس رتبه‌بندی گردیدند.

تاریخ دریافت:

۱۳ خرداد ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۴ اردیبهشت ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۰ خرداد ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها:

ژئوپلیتیک، عوامل ژئوپلیتیکی نظامی، راهبرد دفاعی، خلیج فارس، جمهوری اسلامی ایران

* نویسنده مسئول: دکتر رضا شاملو

آدرس: دکترای مدیریت راهبردی نظامی، دانشگاه و پژوهشگاه

مطالعات و تحقیقات راهبردی دفاع ملی و مدرس دانشگاه

خاتم‌الانبیاء (ص)

ایمیل: r.shamloo1354@gmail.com

۱ مقدمه

صهیونیستی، حج، نقش شیعیان، بحران بحرین و وقایع سوریه، حضور گروه‌های تروریستی تکفیری، برنامه‌ی هسته‌ای ایران و مسائل برجام و عوامل فرامنطقه‌ای مانند حضور نیروهای بیگانه به‌ویژه آمریکایی‌ها و اتحادیه‌ی اروپا در منطقه، میل به دستیابی به منابع انرژی خلیج فارس، تلاش ناتو در جهت حضور و تقویت روابط سودمند با کشورهای منطقه، میل به دستیابی به منابع انرژی خلیج فارس و تلاش رژیم اشغالگر قدس به‌طور مستقیم در جهت ایجاد عدم اعتماد و شکاف میان جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منطقه قرار گرفته و موجبات واگرایی و بروز تنش‌هایی بر روابط آن‌ها را فراهم آورده است. از طرفی، این کشورها جملگی از متحدان آمریکا در منطقه بوده و به‌دلیل نگرانی از نفوذ ایران در منطقه، تهدیدی علیه جمهوری اسلامی ایران به شمار رفته و زمینه‌های واگرایی در روابط این کشورها با جمهوری اسلامی ایران همچنان وجود دارد (به‌غیر از برخی کشورهای دوست و هم‌پیمان با ایران مانند عمان و اخیراً قطر). از منظر جمهوری اسلامی ایران، خلیج فارس به‌عنوان یک منطقه‌ی ژئوپلیتیکی از اهمیت زیادی برخوردار بوده و اگر به‌عنوان مبدأ تهدید نظامی قدرت‌های فرامنطقه‌ای و نظام سلطه به رهبری آمریکا مفروض و طراحی شود؛ در نتیجه توان دفاعی راهبردی جمهوری اسلامی ایران به این نقطه معطوف می‌گردد و جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی خلیج فارس، وزن، جایگاه و منزلت ژئوپلیتیکی خود در منطقه و جهان را نیز ارتقا دهد. از طرفی تدوین راهبرد مناسب نیز مستلزم شناخت دقیق عوامل ژئوپلیتیکی این حوزه به‌ویژه عوامل نظامی ژئوپلیتیک و توجه به نقش و تأثیر آن در راهبرد مزبور و روابط با همسایگان و یا سایر بازیگران در نظام بین‌الملل است.

با توجه به اینکه عوامل ژئوپلیتیک نظامی میان ج.ا. ایران و کشورهای جنوب خلیج فارس نقش اساسی و تعیین‌کننده در راهبردهای دفاعی ایران در

امروزه کشورهای دنیا در روابط خارجی خود با توجه به منافع ملی و ارزیابی‌هایی که از قدرت‌های پیرامونی و یا رقیب خود دارند، تلاش می‌کنند با بهره‌گیری از عوامل ژئوپلیتیکی و سایر عوامل مؤثر بر قدرت ملی نسبت به اتخاذ سیاست‌های مناسب در راستای راهبرد دفاع ملی خود اقدام نمایند. در واقع، درک صحیح از نقش عوامل ژئوپلیتیکی می‌تواند تأثیر به‌سزایی در شکل‌گیری راهبرد دفاعی یک کشور بگذارد. با توجه به اینکه بخش اعظم منابع، ابزار و مؤلفه‌های قدرت ملی یک کشور، عوامل ژئوپلیتیکی هستند؛ طراحی راهبرد دفاعی مطلوب برای هر کشور، بدون توجه به عوامل ژئوپلیتیکی امکان‌پذیر نخواهد بود (رشید، ۱۳۸۹: ۱۷). رویکردهای نوین در روابط و تعاملات بین‌المللی بیانگر نقش‌آفرینی ویژه‌ی عواملی مانند عوامل نظامی در سطح بین‌المللی است. عوامل و بسترهای مناسب نظامی ژئوپلیتیک مانند قدرت نظامی و توان کمی و کیفی نیروهای مسلح، تأسیسات و صنایع نظامی، قراردادهای پیمان‌های دفاعی و نظامی و غیره می‌تواند موجب به وجود آمدن همگرایی و ایجاد مناسبات حسنه و توسعه‌ی همکاری‌های همسایگان و منطقه‌ای گردیده و عدم استفاده از این ظرفیت‌ها نیز می‌تواند باعث واگرایی و تنش و منازعه در سیستم روابط و مناسبات کشورها گردد.

روابط جمهوری اسلامی ایران و کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، از پیچیدگی خاصی برخوردار است. از یک سو، روابط خوب اقتصادی میان برخی از کشورهای این منطقه، پیوندهای آن‌ها را عمیق‌تر و مناسباتشان را تقویت کرده است و از سوی دیگر، تنش میان این کشورها با جمهوری اسلامی ایران در چند دهه‌ی گذشته، با فراز و فرودهایی ادامه داشته است. روابط جمهوری اسلامی ایران با کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، تحت‌الشعاع عوامل و مسائل منطقه‌ای از جمله عراق، لبنان، جنگ سی‌وسه‌روزه، حمله‌ی رژیم صهیونیستی به غزه، اوپک و سیاست‌های نفتی، روند صلح اعراب و رژیم

حوزه‌ی خلیج فارس کدام‌اند؟ و مهم‌ترین عوامل قوت و ضعف نظامی با راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران در حوزه‌ی خلیج فارس کدام‌اند؟ این تحقیق بدین جهت از اهمیت برخوردار است که ضمن کمک به اتخاذ راهبردهای دفاعی مناسب، در آینده نیز با چالش‌های ژئوپلیتیکی کمتری در منطقه‌ی خلیج فارس مواجه می‌شود و می‌توان ابتکار عمل را به‌منظور رفع و مقابله با چالش‌های این منطقه به‌خصوص در ابعاد نظامی امنیتی در دست داشت. عدم انجام آن باعث می‌شود شناخت صحیحی از عوامل تأثیرگذار نظامی بر انتخاب راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران در این حوزه نداشته و موجب غافلگیر شدن در برابر تهدیدها، اتلاف منابع محدود، بازده نزولی و تحمل خسارات و صدمات به ج.ا.ایران در حوزه‌ها نظامی و امنیتی در منطقه خواهد گردید.

۲ پیشینه‌ی پژوهش

۱- فضل‌الله نوزری (۱۳۹۱) در رساله‌ی دکتری خود با عنوان «تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه‌ی دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران» تلاش نموده است به شناسایی و تعیین عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی مرتبط با مسائل دفاعی- امنیتی حوزه‌ی دریای عمان در ابعاد طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاسی داخلی، سیاسی بین‌المللی و نظامی- امنیتی اقدام نماید. در پایان نیز در رابطه با نقش‌ها و کارکردهای مختلف چهارگانه عوامل ژئوپلیتیکی، ۱۵ عامل ژئوپلیتیکی قوت، ۱۵ عامل ضعف، ۵ عامل فرصت و ۱۹ عامل تهدید تعیین گردیدند.

۲- شریفی و آجودانی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «الزامات ژئوپلیتیک پیمان دفاعی مشترک کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس» روابط متقابل کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس و چشم‌انداز دفاعی این منطقه، براساس عوامل ژئوپلیتیک و با تأکید بر فرایند شکل‌گیری پیمان نظامی - دفاعی کشورها را مورد بررسی قرار داده‌اند. در پایان محققین چنین نتیجه‌گیری نموده‌اند؛ با توجه به اهمیت استراتژیک

حوزه‌ی خلیج فارس دارد؛ بنابراین نگرانی و دغدغه‌ای که وجود دارد این است عدم توجه به عوامل ژئوپلیتیک نظامی در حوزه‌ی خلیج فارس که به‌عنوان یک محیط راهبردی مهم برای کشور ایران در ابعاد مختلف از جمله عوامل ژئوپلیتیکی و مسائل دفاعی امنیتی محسوب می‌گردد، نایستی مورد کم‌توجهی قرار گیرد؛ زیرا غفلت از این مهم در سطح کلان و راهبردی کشور را با مشکلاتی مواجه ساخته و موجب افزایش تنش در روابط ج.ا.ایران با همسایگان جنوبی کشور و افزایش تهدیدات نظامی علیه منافع ملی کشورمان در این حوزه می‌شود و موجب می‌گردد تا با از دست رفتن بسیاری از فرصت‌ها و افزایش تهدیدات به‌خصوص در حوزه نظامی، قدرت‌های فرامنطقه‌ای و ایالات متحده آمریکا ضمن حضور بیشتر در منطقه، فرصت مانور و تحرکات نظامی در خلیج فارس و همسایگان جنوبی ایران را پیدا کنند و این امر مشکلات و هزینه‌های زیادی را به جمهوری اسلامی ایران تحمیل خواهد نمود. این موضوع مسأله‌ای از عدم وجود یک کار علمی در راستای بررسی عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس به‌صورت مدون ایجاد نموده است که مبنای انجام این تحقیق است. مقاله‌ی حاضر با هدف تبیین و شناسایی عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس اجرا شده و سعی دارد تا به پرسش اصلی آن یعنی «عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس کدام‌اند؟» پاسخ دهد. هدف فرعی این تحقیق، شناخت مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزا و همچنین شناخت مهم‌ترین عوامل ضعف و قوت نظامی ژئوپلیتیک مرتبط با راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس است. سؤالات فرعی تحقیق عبارت‌اند از: مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزا مرتبط با راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران منبعت از عوامل نظامی ژئوپلیتیک در روابط با کشورهای حوزه‌ی

۵- سهیلی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیر سیاست‌های نظامی بر امنیت منطقه‌ای خلیج فارس» به این نکته اشاره می‌کنند که کشورهای منطقه‌ی خلیج فارس به‌ویژه دو قدرت منطقه (ایران و عربستان)، سیاست‌های نظامی خود را بر افزایش و توسعه‌ی جنبه‌های مختلف توان نظامی خود به‌عنوان یک راهبرد قرار داده‌اند. محققین چنین نتیجه‌گیری می‌نمایند توسعه‌ی نظامی، برگزاری رزمایش‌های مشترک در خلیج فارس به‌خصوص با حضور آمریکا، ناتو و رژیم اشغالگر قدس، استقرار سامانه‌های موشکی در منطقه، حضور رزم‌ناوها و توسعه‌ی رقابت‌های تسلیحاتی همگی برای این منطقه تهدید به شمار می‌روند و به‌علاوه رقابت‌های سیاسی-نظامی، مانع از ایجاد همکاری میان آن‌ها برای ایجاد امنیت منطقه‌ای پایدار در منطقه‌ی خلیج فارس شده است.

۳ ادبیات و چارچوب نظری

۳٫۱ مفهوم ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک^۱ مرکب از دو واژه‌ی «ژئو» به معنای زمین و «پلیتیک» به معنای سیاست است. دیکشنری آکسفورد این تعریف را از ژئوپلیتیک ارائه می‌دهد: «ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه‌ی چگونگی تأثیرپذیری سیاست‌ها از عوامل جغرافیایی» (Dictionary of geography, 2012). دکتر عزتی می‌گوید: «ژئوپلیتیک، علم کشف روابط محیط جغرافیایی و تأثیر آن بر سرنوشت سیاسی ملل است» (عزتی، ۱۳۸۰: ۶-۵). دکتر حافظ‌نیا، ژئوپلیتیک را «علم مطالعه‌ی روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر» می‌داند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۷-۲۷).

منطقه‌ی خلیج فارس و مشترکات فراوان فرهنگی، دینی و تاریخی و وجود پتانسیل‌های لازم برای همکاری و خلأ همکاری‌های پایدار، درمجموع ایجاب می‌نماید که کشورهای منطقه در پی یک چارچوب کلی برای منطقه باشند و با ایجاد سازمان امنیت و همکاری خلیج فارس با شرکت هشت کشور این حوزه، نسبت به ساماندهی ترتیبات امنیتی مشترک در قالب سیستم امنیت دسته‌جمعی اقدام نمایند.

۳- جمال‌زاده و آقایی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «تأثیر ایران‌هراسی در رقابت تسلیحاتی اعضای شورای همکاری خلیج فارس» به بحث پروژه‌ی ایران‌هراسی در محورهای گوناگون، نظامی، سیاسی، تبلیغاتی و رسانه‌ای که در دستور کار کشورهای غربی و آمریکا است، می‌پردازد. در پایان محققین چنین نتیجه‌گیری می‌کنند؛ وقتی کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس به این باور رسیدند که جمهوری اسلامی ایران تهدیدی ضروری برای امنیت آن‌ها به شمار می‌رود، در این حالت پروژه‌ی ایران‌هراسی به سرمنزل مقصود رسیده است و در این حالت مسابقه‌ی تسلیحاتی میان اعضای ثروتمند شورای همکاری خلیج فارس بر سر به دست آوردن قدرت نظامی بیشتر درمی‌گیرد.

۴- صادقی اول و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «مسابقه‌ی تسلیحاتی و مدیریت دفاع منطقه‌ای در میان کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس» به بررسی شناخت ماهیت و ابعاد رقابت‌های مختلف تسلیحاتی در حوزه‌ی خلیج فارس پرداختند. محققین در این تحقیق چنین نتیجه‌گیری نمودند واحدهای منطقه جهت حفظ توان برتری خود و نیز بازداشتن سایر قدرت‌ها از حمله به خود، ساخت یا خرید تجهیزات نظامی و دفاعی پیشرفته در دستور کار خود قرار داده‌اند که در ادامه این روند به بروز مسابقه‌های تسلیحاتی (در هر دو بعد کمی و کیفی) منطقه منجر شده است.

¹ Geopolitic

۳٫۲ عوامل ژئوپلیتیک

از جمله عوامل شناخته شده ژئوپلیتیک می توان به موقعیت های استراتژیک و ژئواستراتژیکی، موقعیت های ارتباطی، دریایی، جنبه های طبیعی و فیزیکی سرزمین نظیر شکل، وسعت، اوضاع توپوگرافی و وضعیت های اقتصادی، سیاسی، نظامی، اجتماعی و فرهنگی و منابع طبیعی و کمیت و کیفیت منابع انسانی و عناصر فرهنگی و تاریخی اشاره کرد. این عوامل ژئوپلیتیک با درجات مختلف تأثیر قابل توجهی بر روند طراحی و اجرای استراتژی دارند (حافظنیا، ۱۳۹۰: ۱۴).

۳٫۳ بسترهای فرصت آفرین ژئوپلیتیک

ویژگی ها، ملاحظات و واقعیت های بالقوه در محیط خارج از مرزهای جغرافیایی یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده؛ به طوری که استفاده صحیح و به موقع از آن ها موجب تسهیل و تسریع در دستیابی به اهداف دفاعی در قبال آن کشور می شود. سیاست های متخذه به منظور وصول به اهداف دفاعی در این بستر نقش آفرینی می نمایند (بیک بیلندی، ۱۳۹۵: ۲۷).

۳٫۴ بسترهای تهدید زای ژئوپلیتیک

ویژگی ها، ملاحظات و واقعیت های بالقوه در محیط خارج از مرزهای جغرافیایی یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده و ماهیتاً می تواند موجب کندي یا ممانعت از دستیابی به اهداف دفاعی در قبال آن کشور می شود (بیک بیلندی، ۱۳۹۵: ۲۷).

۳٫۵ قوت ژئوپلیتیک

ویژگی ها، ملاحظات و واقعیت های موجود در محدوده داخلی جغرافیای یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده و به کارگیری درست آن ها موجب تسهیل و تسریع در دستیابی به اهداف دفاعی و غیردفاعی کشور می شود (بیک بیلندی، ۱۳۹۵: ۲۷).

۳٫۶ ضعف ژئوپلیتیک

ویژگی ها، ملاحظات و واقعیت های موجود در محدوده داخلی جغرافیای یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده و باعث کندي یا ممانعت از دستیابی به اهداف دفاعی و غیردفاعی کشور می شود (بیک بیلندی، ۱۳۹۵: ۲۷).

۳٫۷ راهبرد دفاعی

راهبرد دفاعی عبارت است از چگونگی توزیع و به کارگیری منابع، مقدرات و ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی (حافظنیا و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱).

۳٫۸ کشورهای حوزه خلیج فارس

منطقه خلیج فارس، دربرگیرنده هشت کشور ایران، عربستان سعودی، عراق، کویت، امارات متحده عربی، قطر، عمان و بحرین است که هر یک از آن ها با در پیش گرفتن سیاست های مختلف درصد کسب قدرت بیشتر، ارتقای وزن ژئوپلیتیک خود و اثرگذاری بیشتر در این منطقه ژئوپلیتیک هستند (فرجی راد و هاشمی، ۱۳۹۴: ۲۳۵). در این پژوهش، کشورهای خلیج فارس شامل کشورهای عربستان، امارات، بحرین، قطر، کویت و عمان به غیر از عراق مد نظر محقق هست.

۳٫۹ اهداف سیاست های دفاعی

جمهوری اسلامی ایران در حوزه

خلیج فارس

دیپلماسی (سیاست) دفاعی را می توان در تحقق و پیاده کردن راهبرد بازدارندگی و کاربرد آن در تعامل واحدهای سیاسی با دیگر واحدهای نظام بین الملل دانست (سیفی و همتی، ۱۳۹۹: ۱۴۷). اهداف سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس از چهار مؤلفه دفع تهدیدات، پیشگیری از جنگ و مناقشه های نظامی با حل و فصل آن ها، قدرت سازی و قدرت افزایی و انسجام بخشی راهبردها و برنامه های دفاعی تشکیل شده است و زیرمؤلفه هایی که در رابطه با این حوزه آسیب شناسی شده اند به شرح ذیل است:

۳،۱۰ عوامل ژئوپلیتیک نظامی

الف) قدرت نظامی و توان کمی و کیفی

نیروهای مسلح

قدرت یا نیروی نظامی یکی از عناصر تشکیل دهنده و بخشی از قدرت ملی به شمار می‌رود. منظور از عناصر تشکیل دهنده قدرت ملی، عوامل یا به‌طور کلی آن چیزهایی است که قدرت ملی یک کشور را تشکیل می‌دهند (قوام، ۱۳۸۹: ۶۹). پیتز پارت می‌گوید قدرت نظامی، توانایی کشور را به شیوه‌های گوناگون در داخل و خارج از مرز به نمایش گذاشته و آن را تحقق می‌بخشد. قدرت نظامی به قابلیت یک کشور در حفاظت و پدافند از منافع امنیت ملی در برابر خطر نفوذ و سلطه‌ی نظامی دشمنان خارجی گفته می‌شود. زیربنای قدرت نظامی عبارت‌اند از: علوم و فن‌آوری، اقتصاد، روحیه و همبستگی ملی، جمعیت از نظر کمی و کیفی، موقعیت ژئوپلیتیکی، خرد و رهبری و غیره (نوذری، ۱۳۹۱: ۸۴).

ب) اهداف و سیاست‌های دفاعی - امنیتی

این هدف‌ها به ارزش‌هایی اطلاق می‌شود که خواسته و نیازهای اساسی و حیاتی مردم یک کشور را تشکیل می‌دهند. به خطر افتادن این ارزش‌ها و نیازها می‌تواند بقای مردم را به خطر انداخته و تداوم حیات سیاسی و اقتصادی کشور را با مشکل روبه‌رو سازد. از جمله هدف‌های دفاعی - امنیتی را می‌توان به مواردی از قبیل حفظ تمامیت ارضی و استقلال و حاکمیت ملی و نهادهای اساسی کشور، حفظ فرهنگ و افتخارات ملی، تأمین کالاها و خدمات اساسی مورد نیاز مردم، بقای مردم و حفظ منابع و محیط زیست اشاره کرد (نوذری، ۱۳۹۱: ۸۴-۸۳).

ج) تأسیسات و صنایع نظامی

تأسیسات و صنایع نظامی یکی از عوامل عمده‌ی قدرت یک کشور است. این قدرت هم در زمان صلح کاربردی مؤثر دارد و هم هنگام جنگ در بوت‌های آزمایش واقعی قرار می‌گیرد. معمولاً کشورها در زمان صلح تأسیسات و صنایع نظامی دایر می‌کنند؛ ولی

۱) دفع تهدیدات: ادعای ارضی امارات نسبت به جزایر سه‌گانه، کاهش حجم نیروهای تهدیدکننده‌ی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، افزایش حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای در خلیج فارس، پیمان‌های امنیتی-دفاعی کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، سیاست دفاعی کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس.

۲) پیشگیری از جنگ و مناقشه‌های نظامی با حل و فصل آن‌ها: حضور نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در مناقشات به‌عنوان نیروی صلح‌بان، تحرکات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران در کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، اقدامات میانجیگرانه‌ی جمهوری اسلامی ایران در حل اختلافات کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس.

۳) قدرت‌سازی و قدرت‌افزایی: تولید فن‌آوری و تجهیزات دفاعی نوین جمهوری اسلامی ایران، تقویت انسجام درونی جمهوری اسلامی ایران، افزایش سطح آمادگی دفاعی جمهوری اسلامی ایران. زیرمؤلفه‌های بعد ابزار سیاست دفاعی یک مؤلفه تحت عنوان نیروهای مسلح است که عوامل آن عبارت‌اند از:

تعداد نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، فن‌آوری و تجهیزات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، کیفیت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، تأسیسات و منابع نظامی داخلی جمهوری اسلامی ایران، هزینه‌های تحقیق و توسعه در بخش دفاع جمهوری اسلامی ایران و تجربیات دفاعی جمهوری اسلامی ایران. (مؤمن، ۱۳۹۶: ۲۵۵). یکی از امکان‌های بدیل برای ارتقای سیاست دفاعی کشور، تقویت نیروهای مسلح است که از ابزارهای سیاست دفاعی بوده و رابطه‌ای مستقیم با بنیه‌ی دفاعی کشور دارد. نیروهای مسلح باید از نظر نیروی انسانی و تجهیزات به‌روز و کارآمد و به گونه‌ای پیش‌بینی و برنامه‌ریزی شوند که جواب‌گوی تهدیدات آینده در این منطقه باشند.

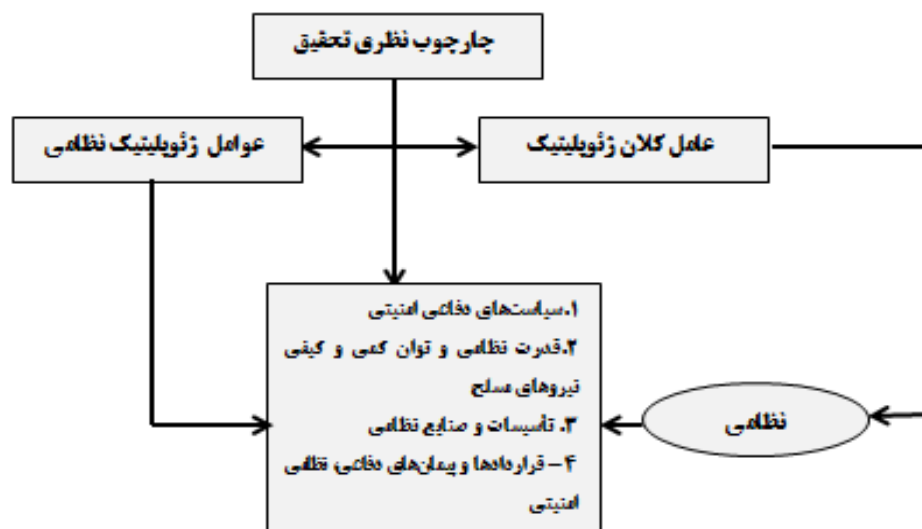
۳،۱۱ چارچوب نظری

با استناد به مطالعات کتابخانه‌ای در حوزه‌ی تحقیق و با بهره‌گیری از نظر خبرگان و متخصصان امور ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک در منطقه‌ی خلیج فارس، چارچوب نظری پژوهش حاضر تدوین گردید که در شکل شماره‌ی یک به تصویر کشیده شده است. شایان ذکر است با توجه به وجود نظریات مختلف در رابطه با عوامل ژئوپلیتیکی نظامی، عوامل ژئوپلیتیک نظامی در این پژوهش بر مبنای نظر فضل‌الله نوذری در این تحقیق ملاک قرار گرفته است.

در زمان جنگ آن‌ها را گسترش می‌دهند. یکی از عوامل عمده‌ای که در توازن قدرت امروز دنیا وجود دارد، در دست داشتن موشک‌های بالستیک از جمله بین‌قاره‌ای و تعداد سکوها و میزان دقت آن‌ها برای اصابت و تعداد ذخیره‌ی جنگ‌افزارهای عمده‌ی هوایی، دریایی و زمینی است (بیک، ۱۳۹۶: ۵۴-۵۶).

(د) پیمان‌های دفاعی و نظامی

پیمان نظامی عبارت است از نوعی از پیمان اتحاد برای دفاع حمله‌ی دیگران و حفظ وضع موجود و کشورگشایی یا تفوق بر سایر دولت‌ها. همچنین، پیمانی دفاعی است که متعهدین، ملزم به دفاع از هر هم‌پیمانی هستند که مورد حمله‌ی مسلحانه قرار گیرد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۲۳-۲۲۱).

شکل ۱ چارچوب نظری تحقیق

عوامل ژئوپلیتیک نظامی جمهوری اسلامی ایران به‌طور خلاصه به شرح جدول زیر است:

۳،۱۲ محیط‌شناسی موضوع مورد تحقیق

الف) محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی نظامی جمهوری اسلامی ایران

جدول ۱ عوامل ژئوپلیتیک نظامی کشور جمهوری اسلامی ایران

<p>ازجمله مهم‌ترین شاخص‌ها و ملاحظات در قالب سیاست‌های دفاعی ایران در منطقه را که مبتنی بر تفکر دفاعی و استفاده از قدرت بازدارندگی است، می‌توان این‌گونه برشماری نمود:</p> <p>۱. ایجاد عمق راهبردی دفاعی در داخل از طریق مشارکت مردمی در فرایند دفاع و امنیت با استفاده از بسیج مردمی؛</p> <p>۲. ایجاد عمق راهبردی دفاعی در خارج و عدم اتکا به قدرت‌های مکمل خارجی و خوداتکایی در تأمین امنیت؛</p> <p>۴. خوداتکایی در دفاع راهبردی از لحاظ فن‌آوری و توسعه‌ی سلاح‌های دوربرد موشکی؛</p> <p>۵. اتخاذ سیاست تنش‌زدایی به منظور حذف قدرت‌های فرامنطقه‌ای از نظام امنیت منطقه‌ای؛</p> <p>۶. دستیابی به قدرت بازدارندگی مؤثر از طریق تجارب هدایت جنگ در دوران هشت سال دفاع مقدس و تقویت زیرساخت‌های نظامی و دفاعی کشور (نوذری، ۱۳۹۱: ۲۳۴).</p>	<p>سیاست‌های دفاعی - امنیتی ایران</p>
<p>جمهوری اسلامی ایران با جمعیتی بیش از ۸۳ میلیون نفر و با دارا بودن نظامی مستقل، مقتدر، مردمی و انقلابی با برخورداری از نیروهای مسلح از جان‌گذشته و کارآمد که تربیت و آموزش‌دیده در دانشگاه‌ها و مراکز نظامی باکیفیت بوده و با داشتن تجربه‌ی ارزشمند هشت سال دفاع مقدس، دارا بودن بسیج مردمی ده‌ها میلیون نفری وفادار به نظام و به جهت تجهیزاتی با داشتن صنایع و فن‌آوری نظامی بومی که قادر است تجهیزات و سلاح مورد نیاز نیروهای مسلح را تولید کند، از قدرت نظامی کافی برای دفاع از جمهوری اسلامی ایران برخوردار است (بوالحسنی، ۱۳۹۲: ۱۵۶).</p>	<p>قدرت نظامی و توان کمی و کیفی نیروهای مسلح ایران</p>
<p>امروزه ما شاهد پیشرفت صنایع دفاعی در زمینه‌ی طراحی و ساخت هواپیمای جنگنده آذرخش، ساخت تانک ذوالفقار و نفربرهای براق، بازسازی بالگردها و هواپیمای آسیب‌دیده دوران جنگ و ساخت بالگرد شباویز، طراحی و ساخت موشک‌های بالستیک زمین به زمین به‌ویژه نسل توسعه‌یافته‌ی موشک شهاب ۳ با بردی حدود ۲۰۰۰ کیلومتر و صدها پروژه‌ی دیگر هستیم (نوذری، ۱۳۹۱: ۲۳۶).</p>	<p>تأسیسات و صنایع نظامی کشور ایران</p>
<p>از قراردادهای و پیمان‌های دفاعی و نظامی ایران می‌توان به قرارداد سامانه‌ی پدافند هوایی اس-۳۰۰، تانک‌های جدید و همکاری‌های فضایی با روسیه اشاره کرد. (جهان‌آرا، ۱۳۹۷: ۵۵). ایران عضو هیچ پیمان نظامی نظیر ناتو و یا شورای همکاری خلیج فارس نبوده و به‌صورت محدود اقداماتی را در قالب رزمایش‌های دریایی با برخی از کشورهای دوست و همسایه مانند عمان انجام می‌دهد.</p>	<p>قراردادهای و پیمان‌های نظامی ایران</p>

الف) محیط‌شناسی کشورهای جنوب خلیج فارس

عوامل ژئوپلیتیک نظامی کشورهای جنوب خلیج فارس به تفکیک کشورها و به‌طور خلاصه به شرح زیر است:

جدول ۲ عوامل ژئوپلیتیک نظامی کشورهای جنوب خلیج فارس

<p>کشور عربستان سعودی به‌عنوان يك قدرت مهم منطقه‌ای دارای سیاست‌های دفاعی امنیتی زیر است:</p> <ol style="list-style-type: none"> ۱. حفظ وابستگی دفاعی و نظامی به آمریکا (و سایر کشورهای غربی مثل انگلستان و فرانسه)؛ ۲. تلاش در جهت افزایش همکاری و برقراری توازن منطقه‌ای با جمهوری اسلامی ایران؛ ۳. حفظ جاه‌طلبی بر کشورهای کوچک منطقه (و حتی همسایگان قدرتمند مثل ایران و عراق) (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴:۲۳۴). <p>مهم‌ترین اهداف و سیاست دفاعی نیروهای مسلح امارات عربی متحده حفظ اتحادیه، همکاری با کشورهای غربی به‌ویژه آمریکا، همکاری با نیروهای سیر جزیره و توسعه آن‌ها، همکاری با سازمان‌های بین‌المللی و تقویت و توسعه نیروهای مسلح و تجهیز آن به سلاح و تجهیزات پیشرفته بوده است تا حدی که توان رویارویی محدود با تهدیدات احتمالی متصور را داشته باشد. سیاست و دکترین کشور عمان دفاعی است و مبتنی بر دفاع محدود از کشور تا رسیدن هم‌پیمانان است (نوذری، ۱۳۹۱:۲۲۴). قطر به‌علت کمی جمعیت و نداشتن نیروی نظامی کافی همواره تلاش داشته تا با برقراری روابط نزدیک‌تر با کشورهای غربی به‌ویژه آمریکا حاشیه‌ی امنیتی برای خود فراهم آورد (بشارتی و لهراسی: ۱۳۹۵:۴۳). نیروهای نظامی کویت از چندین بخش تشکیل شده است و بیشتر جنبه‌ی دفاعی دارد. با توجه به جمعیت و وسعت کم کشور بحرین ساختار نیروهای مسلح آن بیشتر جنبه‌ی دفاعی دارد و سیاست‌های دفاعی آن به آمریکا وابسته است (میر رضوی و احمدی، ۱۳۸۳:۱۹۱).</p>	<p>سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشورهای جنوب حوزه‌ی خلیج فارس</p>
<p>بنا بر گزارش مؤسسه‌ی «گلوبال فایر پاور»^۱ که درزمینه‌ی رده‌بندی توانمندی‌های نظام کشورهای جهان فعال است، عربستان در سال ۲۰۱۸ در رتبه‌ی ۲۶ جدول ارتش‌های برتر جهان پس از جمهوری اسلامی ایران در سال ۲۰۱۸ م است (رتبه‌ی ایران ۱۳ برابر گزارش همین مؤسسه) (سال‌نمای دفاعی-امنیتی، ۱۳۹۷:۱۰۰-۷۵). در امارات متحده عربی بیش از ۲۷ پایگاه دریایی، ۲۲ پایگاه هوایی و ۳۱ پایگاه زمینی وجود دارد (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴:۲۴۱). تعداد نیروهای مسلح به همراه پلیس فدرال امارات حدود ۵۳۰۰۰ نفر برآورد می‌شود (Jane's Defence Equipment & , 2019). استعداد کلی نیروهای مسلح کشور عمان ۳۴۰۰۰ نفر برآورد می‌گردد. در ارتش این کشور از مستشاران پاکستانی استفاده می‌شود. قطر دارای حدود ۱۳۰۰۰ نفر نیرو (شامل گارد ملی و ارتش، نیروی دریایی و نیروی هوایی) است (Tanter Raymond and Stafford Edward, 2019). قطر تلاش زیادی انجام داد تا پایگاه‌های نظامی آمریکا از دیگر کشورها از جمله عربستان به قطر منتقل شود (اندیشکده‌ی راهبردی تبیین، ۱۳۹۶:۱۰). فن‌آوری نظامی کشور کویت به‌طور کامل وارداتی بوده، ساختار آن بیشتر انگلیسی است. (میر رضوی و احمدی، ۱۳۸۳:۳۸۰-۳۷۸). هم‌اکنون نیز آمریکا از پایگاه‌های دریایی و هوایی بحرین در سطح بسیار وسیعی استفاده می‌کند (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴:۲۵۱).</p>	<p>قدرت نظامی و توان کمی و کیفی نیروهای مسلح کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس</p>
<p>در سال ۲۰۱۹ پایگاه‌ها و حضور نیروهای خارجی در منطقه‌ی خلیج فارس به این شرح بوده است: بحرین، ناوگان پنجم نیروی دریایی آمریکا مستقر است. بحرین بیش از ۷۰۰۰ سرباز آمریکایی را در خود جای داده است. پایگاه هوایی شیخ عیسی در بحرین میزبان هواپیماهای جنگنده‌ی آمریکایی، هواپیماهای نظارتی و مرکز عملیات نیروهای ویژه‌ی آمریکا است. آمریکا این کشور جزیره‌ای را متحد اصلی غیر ناتو می‌داند. انگلیس هم به‌تازگی اولین پایگاه نظامی خود را در بحرین افتتاح کرده است. کویت، میزبان بیش از ۱۳۰۰۰ سرباز آمریکایی و مقر پیشروی ارتش آمریکاست که دو پایگاه هوایی و یک پایگاه دریایی را به آمریکا داده است. فرودگاه بین‌المللی کویت همچنین میزبان بزرگ‌ترین نقطه تدارکات هوایی منطقه‌ای ارتش آمریکا است ۲۲۰۰ وسیله‌ی نقلیه تاکتیکی مقاوم به مین در آنجا مستقر هستند. عمان، انبار مهمات آمریکا در منطقه است و آمریکا توافق‌نامه‌ی دسترسی جدید بندر را با عمان امضا کرده است و انگلیس توافق‌نامه‌ای را برای ساخت پایگاه دریایی در این کشور دارد. دفتر مرکزی فرماندهی مرکزی ارتش آمریکا در پایگاه هوایی الولید قطر قرار دارد و بمب‌افکن‌های B-52 با توانایی هسته‌ای در آن وجود دارد.</p> <p>بندر جبل علی دومی در امارات بزرگ‌ترین بندر تماس نیروی دریایی آمریکا در خارج از آمریکا است. امارات میزبان ۵۰۰۰ نظامی آمریکایی است که بسیاری از آن‌ها در پایگاه هوایی الظفره ابوظبی هستند، پایگاهی که هواپیماهای بدون سرنشین آمریکایی و هواپیماهای جنگی بسیار پیشرفته F-35 در آن</p>	<p>تأسیسات و صنایع نظامی کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس</p>

¹ Global Fire power

<p>مستقر هستند. نیروی دریایی آمریکا همچنین یک پایگاه کوچک در فجیره در خلیج عمان دارد. علاوه بر آمریکا، ناتو نیز در خلیج فارس، دارای پایگاه است که این حضور، بیش از همه، در چارچوب ابتکار همکاری استانبول در سال ۲۰۰۴ است که چهار کشور امارات، قطر، بحرین و کویت، به همکاران ناتو تبدیل شدند. ناتو در کویت، مقر فرماندهی تأسیس کرده که از سال ۲۰۱۸ به کار پرداخته است. ناتو و این کشورها این همکاری‌ها را دارند: مقابله با تروریسم، مبارزه با گسترش سلاح‌های کشتار جمعی؛ همکاری در امور امنیت مرزی؛ مقابله با شرایط اضطراری؛ آموزش‌های نظامی و امنیتی؛ شرکت در تمرین‌های ناتو؛ دریافت کمک‌های فنی برای انجام اصلاحات در سامانه‌های نظامی؛ هماهنگ‌سازی سامانه‌ها و تجهیزات نظامی. این موارد، عملاً امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌کند. به‌ویژه در دوره‌ی تحریم‌های برنامه‌ی هسته‌ای و همچنین امروز در دوره‌ی تحریم‌های یک‌جانبه‌ی آمریکا (سهیلی و همکاران، ۱۳۹۸:۱۷۰).</p>	
<p>دولت آمریکا از اوت ۲۰۰۹ تا می ۲۰۱۷ (تا پیش از عقد قرارداد میان و آل سعود) جمعاً به ارزش ۱۱۹۶۶ میلیارد دلار سلاح به عربستان سعودی فروخت که ۴۵ میلیارد دلار آن در دوره دوم دولت اوباما فروخته شد (نجفی سیار، ۱۳۹۷:۴۱). این کشور همچنین برای آمادگی دفاعی بیشتر در چندین مرحله در رزمایش با نیروهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای حضور داشته است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:</p> <ol style="list-style-type: none">۱. رزمایش «زره مشترک خلیج فارس»، با حضور کشورهای این حوزه در شرق عربستان، ۱۳۹۷/۱/۲؛۲. رزمایش «شموخ ۲»، با حضور کشورهای حاشیه خلیج فارس، عمان، ۱۳۹۷/۸/۱۸؛ <p>امارات دومین مصرف‌کننده عمده سلاح بین کشورهای در حال توسعه بعد از عربستان به ارزش ۲/۵ میلیارد در گزارش ۱۹۹۹ سرویس تحقیقات کنگره آمریکا است. امارات در سال ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ در تمرین مشترک نیروهای هوایی آمریکا، انگلیس، استرالیا، ترکیه، ایتالیا، پاکستان و رژیم صهیونیستی، موسوم به «پرچم سرخ» شرکت کرد. همچنین امارات در سال ۲۰۱۷، در تمرین نظامی سال ۲۰۱۷ م، در پایگاه نیروی هوایی یونان در کنار یونان، ایتالیا، آمریکا و رژیم صهیونیستی مشارکت نمود.</p> <p>عمان به‌غیر از عضویت در سپر جزیره (شاخه‌ی نظامی شورای همکاری خلیج فارس)، در پیمان نظامی خاصی عضویت ندارد، ولی جهت حفظ امنیت کشور خود، دارای توافقات و همکاری‌های دفاعی - امنیتی دوجانبه و متقابل با کشورهای قدرتمند خارجی است. براساس اعلام وزارت خارجه‌ی آمریکا، قطر فقط در سال ۲۰۱۴ میلادی، بیش از ۱۰ میلیارد دلار تجهیزات نظامی از آمریکا خریداری کرد که این تجهیزات شامل بالگردهای آپاچی، موشک‌های پاتریوت و هواپیما می‌شود. (سال‌نمای دفاعی-امنیتی، ۱۳۹۷:۱۰۰-۷۵). اگرچه ارتقای سامانه‌ی پدافند موشکی در کشورهای عربی حوزه‌ی خلیج فارس موضوع جدیدی نیست، اما در جهت یکپارچگی سامانه‌ی دفاعی در کشورهای مذکور، کویت نسبت به خرید سامانه‌ی دفاعی جدید تاد اقدام نموده است (وحیدی و دیگران، ۱۳۹۶:۲۴۶).</p> <p>بحرین نیز در راستای افزایش قابلیت‌های تسلیحات نظامی خود، مبادرت به خریداری ۲۲۱ فروند موشک تاو با قابلیت‌های مختلف نموده است. ارتش بحرین قرارداد خرید ۱۶ فروند جنگنده‌ی چندمنظوره اف-۱۶ به ارزشی در حدود ۱/۵ میلیارد دلار با شرکت لاکهید مارتین آمریکا منعقد نموده است. همچنین این امیرنشین در صدر ده‌ها کشور منطقه، دستگاه‌های شنود و جاسوسی رژیم صهیونیستی را خریداری نموده است (سال‌نمای دفاعی-امنیتی، ۱۳۹۷:۱۰۰-۷۵).</p>	<p>قراردادها و پیمان‌های نظامی کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس</p>

روزافزون انرژی نفت و گاز در معادلات اقتصاد جهانی و موقعیت ژئواستراتژیک خلیج فارس از عمده مباحثی است که بر نقش قابل‌توجه این

منطقه‌ی خلیج فارس از نگاه تئوری‌پردازان و استراتژیست‌های روابط بین‌الملل از مهم‌ترین و حساس‌ترین نقاط جهان محسوب می‌شود. اهمیت

¹ Iniohos

فیش‌برداری و استناد به اسناد و مدارک موجود) و بررسی‌های میدانی شامل پرسش‌نامه و مصاحبه است. از نظر جغرافیایی، شامل کشورهای ج.ا.ایران، عربستان، امارات متحده عربی، قطر، عمان، کویت و بحرین است و از نظر قلمرو موضوعی تحقیق مرتبط با بحث‌هایی مانند عوامل ژئوپلیتیک و راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر نقش عوامل ژئوپلیتیکی نظامی است. پایایی پرسش‌نامه‌های این تحقیق از طریق آلفای کرونباخ محاسبه شده که ضریب آن ۰/۸۳ است. برای روایی آن نیز از روش ضریب لاوشه (CVR)^۱ استفاده شده است. در تحلیل داده‌ها از روش آمارهای توصیفی و استنباطی و نرم‌افزار SPSS استفاده شده است که در نهایت با استفاده از آزمون خی دو، تعیین سطح معناداری (ضریب اطمینان ۹۵٪ با خطای حداکثر زیر ۵٪) عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس اولویت‌بندی گردیدند.

۵ یافته‌های پژوهش

۵/۱ تحلیل‌های کیفی

به‌منظور گردآوری اطلاعات و داده‌های کیفی با هفت نفر از خبرگان و صاحب‌نظران حوزه‌ی پژوهش مصاحبه به عمل آمد. تحلیل محتوایی حاصل از مطالعه‌ی منابع، مدارک، نظریه‌های مرتبط و مصاحبه با صاحب‌نظران گویای این مطلب است که یکی از مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر روابط کشورها و تدوین راهبردهای دفاعی آن‌ها، عوامل نظامی است. وجود تنش‌ها در منطقه‌ی خلیج فارس حکایت از نقش کانونی این حوزه در تحولات منطقه‌ای دارد و برخی از تلاش‌های نظامی کشورها و خریدهای سنگین تسلیحاتی و مجهز شدن به جدیدترین و پیشرفته‌ترین فن‌آوری‌های نظامی و دفاعی مدرن، منطقه را به انبار تسلیحات تبدیل نموده و موجب بروز التهابات سیاسی و نظامی و

منطقه از جهان در معادلات جهانی افزوده است. وضعیت نظامی کشورهای جنوب خلیج فارس نشان می‌دهد که وجود تمامی این پایگاه‌ها، با انجام توافقات آشکار و پنهان میان قدرت‌های بزرگ و دولت‌های عربی عضو شورای همکاری خلیج فارس صورت گرفته و در واقع در راستای سیاست‌های نظامی کشورهای عربی است. با این تفاسیر، جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای، نقش تاریخی و تعیین‌کننده‌ای در تأمین امنیت این منطقه داشته و دارد و با در اختیار داشتن بخش عظیمی از سواحل و جزایر حساس خلیج فارس نمی‌تواند نسبت به مسائل امنیتی و نظامی این منطقه بی‌تفاوت باشد. جمهوری اسلامی ایران که در معرض تهدیدات دائمی است و دارای دشمن/دشمنان راهبردی است، رویکرد خاصی را در سیاست‌های دفاعی خود باید مورد توجه قرار دهد که هدف اصلی آن، افزایش سطح آمادگی و رسیدن به وضعیت بازدارندگی باشد.

۴ روش پژوهش

این تحقیق از لحاظ نوع، توسعه‌ای بوده و با رویکرد آمیخته و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی موردی زمینه‌ای انجام شده است. جامعه‌ی آماری این تحقیق از خبرگان نظامی دفاعی و استادان برجسته‌ی کشور در حوزه‌های دفاعی نظامی و ژئوپلیتیک که دارای مدارک علمی دکتری و کارشناسی ارشد می‌باشند، انتخاب گردیده‌اند. جامعه‌ی آماری این تحقیق برای پرسش‌نامه‌ی اول تحقیق (شناسایی عوامل نظامی ژئوپلیتیک مؤثر بر راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران) که دارای ویژگی‌های ذکر شده باشند ۱۲ نفر و برای پرسش‌نامه‌ی دوم (تعیین عوامل نظامی ژئوپلیتیک و تعیین نقش عوامل در بستر فرصت‌آفرین، تهدیدزا، ضعف و قوت) ۴۰ نفر تعیین که به‌صورت تمام شمار به آنان رجوع شده است. روش گردآوری اطلاعات، مطالعه‌ی کتابخانه‌ای (شامل کتب و مقالات پیرامون موضوع

¹ C.V.R (Content Validity Ratio)

۸. اتکای تأسیسات و صنایع نظامی کشورهای منطقه‌ی خلیج فارس به آمریکا، روسیه و سایر کشورهای بلوک غرب (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴)
۹. انجام رزمایش‌های مشترک و مرکب نظامی آمریکا و ناتو با کشورهای منطقه (سال‌نمای دفاعی-امنیتی، ۱۳۹۷)
۱۰. داشتن ویژگی‌های غیرمحسوس توان رزم (بوالحسنی، ۱۳۹۲)
۱۱. داشتن تجربه‌ی دفاع مقدس و فعالیت‌های مستشاری در عراق و سوریه (مصاحبه با خبرگان، ۱۳۹۹)
۱۲. همکاری‌های تسلیحاتی، نظامی و اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه (مصاحبه با خبرگان، ۱۳۹۹)
۱۳. حضور و نفوذ دشمنان جمهوری اسلامی ایران مانند رژیم اشغالگر قدس در منطقه (نمای راهبردی، ۱۳۹۷)
۱۴. نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (مصاحبه با خبرگان، ۱۳۹۹)
۱۵. حضور نامحسوس نیروهای اطلاعاتی و جاسوسی رژیم اشغالگر قدس در سطح منطقه (نمای راهبردی ۱۱۹، ۱۳۹۷: ۷)
۱۶. نقش‌آفرینی بالای مردم در دفاع و امنیت ملی (مصاحبه با خبرگان، ۱۳۹۹)
۱۷. وجود تهدیدات مستقیم آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران در منطقه‌ی خلیج فارس و احتمال اشغال جزایر توسط آمریکا و متحدانش (مصاحبه با خبرگان، ۱۳۹۹)
۱۸. تشکیل ارتش مشترک عربی (ناتوی عربی) (نمای راهبردی، ۱۳۹۷)

امنیتی بیشتر از قبل گردیده است. مواردی مانند وجود پایگاه‌های نظامی، ایستگاه‌های جاسوسی و اطلاعاتی کشورهای فرامنطقه‌ای در کشورهای حاشیه‌ی جنوبی خلیج فارس، وجود تهدیدات مستقیم آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران در منطقه‌ی خلیج فارس و احتمال اشغال جزایر توسط آمریکا و متحدانش، نفوذ بیگانگان به مرزهای پیرامونی و تلاش برای ایجاد ناامنی و بی‌ثباتی در مناطق پیرامونی و مرزی، خرید تسلیحات و انجام رزمایش‌های نظامی قدرت‌های خارجی با برخی از کشورهای خلیج فارس، حضور ناتو در خلیج فارس و نگرش صرفاً امنیتی به خلیج فارس برخی از عواملی هستند که موجب واگرایی و تنش در منطقه‌ی خلیج فارس می‌گردد. جمع‌بندی عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی حوزه‌ی خلیج فارس به شرح زیر است:

۱. تسلیحات راهبردی و بازدارنده‌ی موشکی جمهوری اسلامی ایران (نوذری، ۱۳۹۱)
۲. انعقاد قراردادها و پیمان‌های نظامی کشورهای منطقه در جهت خرید تسلیحات و تجهیزات (نجفی سیار، ۱۳۹۷)
۳. برخورداری آمریکا و غرب از پایگاه‌های نظامی متعددی در کویت، بحرین، عربستان سعودی، قطر و غیره (خلیلی، ۱۳۹۰)
۴. میزان بودجه‌ی دفاعی پایین ایران در مقایسه با کشورهای منطقه (آمارهای بانک جهانی، ۲۰۱۹)
۵. وجود صنایع و مؤسسات تحقیقات دفاعی وابسته به وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در کشور (نوذری، ۱۳۹۱)
۶. نزدیکی روابط برخی از کشورهای منطقه به رژیم اشغالگر قدس و در پی آن برگزاری تمرین و رزمایش‌های نظامی
۷. قدرت نظامی و توان کمی و کیفی بالای نیروهای مسلح ایران (بوالحسنی، ۱۳۹۲)

۵٫۲ تحلیل‌های کمی

الف-تحلیل‌های توصیفی (جمعیت‌شناختی)

در قسمت سؤالات شناختی، اطلاعات توصیفی مربوط به مشخصات جامعه‌ی نمونه شامل سه سؤال (سطح تحصیلات، سابقه‌ی خدمتی و جایگاه سازمانی) مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. فراوانی و درصد مربوط به جایگاه خدمتی پاسخ‌دهندگان نشان‌دهنده‌ی آن است که ۷۰ درصد از آن‌ها در جایگاه‌های بالای سازمان خود شاغل هستند (۲۸ نفر) و ۸۰ درصد از جامعه‌ی نمونه، دارای تحصیلات دکتری می‌باشند (۳۲ نفر). ۸۰ درصد جامعه‌ی نمونه، دارای سن خدمتی بالاتر از ۲۶ سال هستند (۳۲ نفر). با توجه به این موارد مشخص شد جامعه‌ی نمونه از روایی مطلوبی جهت پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح‌شده برخوردار است.

ب) تحلیل‌های استنباطی

۱) تحلیل پرسش‌نامه‌ی اول

در پرسش‌نامه‌ی اول از جامعه‌ی خبره سؤال شده است که به نظر جنابعالی آیا این عامل می‌تواند به‌عنوان یک عامل ژئوپلیتیکی نظامی بر راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران در حوزه‌ی خلیج فارس مؤثر باشد؟ حاصل پرسش‌نامه‌ی اول، تأیید کلیه‌ی ۱۸ عامل

استخراج‌شده از ادبیات تحقیق و نظرات خبرگان است.

۲) تحلیل پرسش‌نامه‌ی دوم

برای ارزیابی و دست‌یابی به پاسخ سؤال اصلی تحقیق مبنی بر تبیین عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس، در قالب پرسش‌نامه‌ی دوم و توزیع بین ۴۰ نفر از خبرگان، با استفاده از روش‌های آماری توصیفی، استنباطی و آزمون خی دو به توصیف و تجزیه و تحلیل عوامل ژئوپلیتیکی نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران در حوزه‌ی خلیج فارس پرداخته شد و به ترتیب میانگین، هر یک از عوامل ارائه گردیده است. برای پاسخ به سؤال فرعی اول (مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدی‌ای مرتبط با راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران) و سؤال فرعی دوم (مهم‌ترین عوامل قوت و ضعف مرتبط با راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برگرفته از عوامل نظامی ژئوپلیتیکی) در ستون آخر پرسش‌نامه‌ی شماره‌ی دو از جامعه آماری درخواست گردید نسبت به تعیین نقش چهارگانه‌ی عوامل (بستر فرصت‌آفرین، تهدیدزا، قوت و ضعف) اقدام نمایند که برابر جدول شماره‌ی سه ارائه می‌گردد.

(عامل نظامی) Mi:Abbreviation of Military Factor

جدول ۳ توزیع فراوانی عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس

نقش عامل	سطح معناداری	مقدار خی دو مشاهده شده	میانگین	فراوانی مشاهده شده					عوامل نظامی ژئوپلیتیک	عوامل شماره
				خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
قوت	۰,۰۰۰	۳۵/۱	۴/۹۵	۰	۰	۰	۲	۳۸	قدرت نظامی و توان کپی و کیفی بالای نیروهای مسلح ایران	Mil1
قوت	۰,۰۰۰	۲۸/۹	۴/۹۳	۰	۰	۰	۳	۳۷	تسلیحات راهبردی و بازدارنده موشکی جمهوری اسلامی ایران	Mil2
تهدید	۰,۰۰۰	۲۵/۶	۴/۹۰	۰	۰	۰	۴	۳۶	انعقاد قراردادهای پیمان‌های نظامی کشورهای منطقه در جهت خرید تسلیحات و تجهیزات	Mil3
تهدید	۰,۰۰۰	۴۰/۵۵	۴/۷۸	۰	۰	۱	۷	۳۲	اتکای تأسیسات و صنایع نظامی کشورهای منطقه خلیج فارس به آمریکا، روسیه و سایر کشورهای بلوک غرب	Mil4
تهدید	۰,۰۰۰	۳۱/۴	۴/۶۵	۰	۰	۴	۶	۳۰	برخورداری آمریکا و غرب از پایگاه‌های نظامی متعددی در کویت، بحرین، عربستان سعودی، قطر و غیره	Mil5
ضعف	۰,۰۰۰	۳۱/۴	۴/۶۰	۰	۰	۶	۴	۳۰	میزان بودجه‌ی دفاعی پایین ایران در مقایسه با کشورهای منطقه	Mil6
تهدید	۰,۰۰۰	۲۴/۲	۴/۵۵	۰	۰	۶	۶	۲۸	وجود تهدیدات مستقیم آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران در منطقه‌ی خلیج فارس و احتمال اشغال جزایر توسط آمریکا و متحدانش	Mil7
تهدید	۰,۰۰۰	۲۹/۴۵	۴/۵۰	۰	۰	۹	۲	۲۹	انجام آزمایش‌های مشترک و مرکب نظامی آمریکا و ناتو با کشورهای منطقه	Mil8
قوت	۰,۰۰۰	۲۵/۵۵	۴/۴۸	۰	۰	۹	۳	۲۸	وجود صنایع و مؤسسات تحقیقات دفاعی وابسته به وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در کشور	Mil9
تهدید	۰,۰۰۰	۱۸/۲	۴/۴۵	۰	۰	۸	۶	۲۶	نزدیکی روابط برخی از کشورهای منطقه به رژیم اشغالگر قدس و در پی آن برگزاری تمرین و آزمایش‌های نظامی	Mil10
تهدید	۰,۰۰۰	۲۲/۸۵	۴/۴۳	۰	۰	۱۰	۳	۲۷	حضور و نفوذ دشمنان جمهوری اسلامی ایران در منطقه	Mil11
قوت	۰,۰۰۰	۲۰/۴۵	۴/۳۸	۰	۰	۱۱	۳	۲۶	نقش‌آفرینی بالای مردم در دفاع و امنیت ملی	Mil12
قوت	۰,۰۰۰	۱۷/۱۵	۴/۳۵	۰	۰	۱۱	۴	۲۵	نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	Mil13
قوت	۰,۰۰۰	۱۹/۸۵	۴/۳۰	۰	۰	۱۳	۲	۲۵	داشتن ویژگی‌های غیرمحسوس توان رزم (مانند خداجویی و اسلام‌محوری، ولایت‌مداری و غیره)	Mil14
فرصت	۰,۰۰۰	۳۱/۴	۴/۲۳	۰	۴	۸	۳	۲۵	داشتن تجربه‌ی دفاع مقدس و فعالیت‌های مستشاری در عراق و سوریه	Mil15
تهدید	۰,۰۰۰	۳۱/۸	۴/۱۸	۰	۵	۸	۲	۲۵	حضور نامحسوس نیروهای اطلاعاتی و جاسوسی رژیم اشغالگر قدس در سطح منطقه	Mil16
فرصت	۰,۰۰۰	۲۷/۴۰	۴/۱۵	۰	۵	۸	۳	۲۴	همکارهای تسلیحاتی، نظامی و اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه	Mil17
تهدید	۰,۰۰۰	۴۲/۲۵	۴/۰۸	۱	۶	۶	۳	۲۴	تشکیل ارتش مشترک عربی (ناتوی عربی)	Mil18

آماری عوامل Mil1 و Mil2 و Mil9 مهم‌ترین عوامل قوت ژئوپلیتیک نظامی مؤثر و نقش‌آفرین بر تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران بوده و معنادار شده‌اند. پس از انجام محاسبات توزیع فراوانی و محاسبه‌ی آزمون خی دو، عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، به ترتیب

جدول بالا نشان می‌دهد که پس از تجزیه و تحلیل داده‌های پرسش‌نامه‌ی دوم، از دید جامعه‌ی آماری عوامل Mil15 و Mil17 مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و عوامل Mil3 و Mil4 و Mil5 مهم‌ترین بسترهای تهدیدزا عامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر و نقش‌آفرین بر تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران بوده و معنادار شده‌اند. همچنین از دید جامعه‌ی

میانگین به شرح جدول شماره‌ی چهار اولویت‌بندی
گردیدند.

جدول ۴ عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران در حوزه‌ی خلیج فارس برحسب وزن و اولویت میانگین

ردیف	عوامل نظامی	میانگین	وزن
۱	قدرت نظامی و توان کمی و کیفی بالای نیروهای مسلح ایران	۴/۹۵	۰,۰۶۱۱
۲	تسلیمات راهبردی و بازدارنده‌ی موشکی جمهوری اسلامی ایران	۴/۹۳	۰,۰۶۰۹
۳	انعقاد قراردادهای و پیمان‌های نظامی کشورهای منطقه در جهت خرید تسلیحات و تجهیزات	۴/۹۰	۰,۰۶۰۵
۴	اتکای تأسیسات و صنایع نظامی کشورهای خلیج فارس به آمریکا، روسیه و سایر کشورهای بلوک غرب	۴/۷۸	۰,۰۵۹۰
۵	برخورداری آمریکا و غرب از پایگاه‌های نظامی متعددی در کویت، بحرین، عربستان سعودی، قطر	۴/۶۵	۰,۰۵۷۴
۶	میزان بودجه دفاعی پایین ایران در مقایسه با کشورهای منطقه	۴/۶۰	۰,۰۵۶۸
۷	وجود تهدیدات مستقیم آمریکا علیه ج.ا.ایران در منطقه‌ی خلیج فارس و احتمال اشغال جزایر توسط آمریکا و متحدانش	۴/۵۵	۰,۰۵۶۲
۸	انجام رزمایش‌های مشترک و مرکب نظامی آمریکا و ناتو با کشورهای منطقه	۴/۵۰	۰,۰۵۵۶
۹	وجود صنایع و مؤسسات تحقیقات دفاعی وابسته به وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در کشور	۴/۴۸	۰,۰۵۵۳
۱۰	نزدیکی روابط برخی از کشورهای منطقه به رژیم اشغالگر قدس و در پی آن برگزاری تمرین و رزمایش‌های نظامی	۴/۴۵	۰,۰۵۵۰
۱۱	حضور و نفوذ دشمنان جمهوری اسلامی ایران در منطقه	۴/۴۳	۰,۰۵۴۷
۱۲	نقش‌آفرینی بالای مردم در دفاع و امنیت ملی	۴/۳۸	۰,۰۵۴۱
۱۳	نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۴/۳۶	۰,۰۵۳۷
۱۴	داشتن ویژگی‌های غیرمحسوس توان رزم (مانند خداجویی و اسلام‌محوری، ولایت‌مداری و غیره)	۴/۳۰	۰,۰۵۳۱
۱۵	داشتن تجربه‌ی دفاع مقدس و فعالیت‌های مستشاری در عراق و سوریه	۴/۲۳	۰,۰۵۲۲
۱۶	حضور نامحسوس نیروهای اطلاعاتی و جاسوسی رژیم اشغالگر قدس در سطح منطقه	۴/۱۸	۰,۰۵۱۶
۱۷	همکارهای تسلیحاتی، نظامی و اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه	۴/۱۵	۰,۰۵۱۲
۱۸	تشکیل ارتش مشترک عربی (ناتوی عربی)	۴/۰۸	۰,۰۵۰۴
۱	جمع	۸۰,۹	۱

۶ نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در نیم‌قرن اخیر، خلیج فارس یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین مناطق جهان در نگرش‌های ژئوپلیتیکی و محاسبات استراتژیک بوده است. در سال‌های اخیر این منطقه با پدیده‌ای به نام نظامی‌گری و انباشت تسلیحات روبه‌رو گردیده است و دیدگاه‌های متفاوت کشورهای از مقوله‌ی امنیت و بی‌اعتمادی به یکدیگر، زمینه را برای مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای مهیا نموده است. این مسأله، (حضور قدرت‌های جهانی در منطقه) برای جمهوری اسلامی ایران که یک قدرت منطقه‌ای است به‌نوعی مخاطره‌انگیز است و مستقیماً امنیت و منافع ملی را هدف قرار می‌دهد. آمریکا با حضور نظامی خود و هم‌پیمانانش (ناتو) در مناطق مختلف جهان از جمله منطقه‌ی خلیج فارس به‌عنوان یکی از مناطق مهم و ژئواستراتژیکی در قالب پایگاه‌های نظامی متنوع (زمینی، هوایی، دریایی و ...) در کشورهای منطقه باعث شده است که جمهوری اسلامی ایران در معرض تهدیدات مستقیم آمریکا قرار گیرد. محیط منطقه‌ای یک محیط پرتنش است و ترویج نظامی‌گری در خلیج فارس و حضور گسترده نظامی کشورهای فرامنطقه‌ای در آن شدیداً از سوی ایران نفي می‌گردد؛ چراکه اگر هر سازه‌ی امنیتی در خلیج فارس با حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای تشکیل گردد، باعث ضعف ایران از نظر قدرت برتر منطقه‌ای می‌شود. به همین دلیل، رویکرد سیاستمداران و جمهوری اسلامی ایران بایستی به حدود و ثغور قوت‌ها، ضعف‌ها و فرصت‌ها و تهدیدهای نظامی در منطقه‌ی خلیج فارس آگاه باشند.

سؤال اصلی تحقیق: عوامل ژئوپلیتیک نظامی مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس کدام‌اند؟ در پاسخ به سؤال فوق، با توجه به مطالعات نظری، محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی و همچنین با توجه به یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل انجام‌شده، ۱۸ عامل ژئوپلیتیکی نظامی احصا شده (به شرح جدول شماره ۴ پیش‌گفته) هرکدام به‌گونه‌ای بر راهبردهای دفاعی

جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس مؤثر بوده و باید مورد توجه راهبردپردازان قرار گیرند. در این راهبردها، به‌گونه‌ای که «قدرت نظامی و توان کمی و کیفی بالای نیروهای مسلح ایران» و «تسلیحات راهبردی و بازدارنده‌ی موشکی جمهوری اسلامی ایران» و «عمق راهبردی مناسب جمهوری اسلامی ایران» دارای بیشتر میزان تأثیر و عوامل «همکارهای تسلیحاتی، نظامی و اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه» و «تشکیل ارتش مشترک عربی (ناتوی عربی)» دارای کمترین تأثیر بر راهبردهای دفاعی کشور در این حوزه است.

سؤال فرعی اول تحقیق: مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزا مرتبط با راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران منبعت از عوامل ژئوپلیتیک نظامی در روابط با کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس کدام‌اند؟ در پاسخ به سؤال فرعی اول تحقیق، از ۱۸ عامل ژئوپلیتیکی احصا شده در قالب چهارگانه قوت، ضعف، فرصت و تهدید، ۲ عامل فرصت و ۹ عامل تهدید شناسایی و طبقه‌بندی گردیدند (به شرح جدول ۴).

سؤال فرعی دوم تحقیق: مهم‌ترین عوامل قوت و ضعف نظامی مرتبط با راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی خلیج فارس کدام‌اند؟

در پاسخ به سؤال فرعی دوم تحقیق، ۶ عامل قوت و ۱ عامل ضعف عامل تهدید شناسایی و طبقه‌بندی گردیدند (به شرح جدول ۴). درنهایت، پیشنهادهایی در رابطه با موضوع تحقیق به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱. حوادث سال‌های اخیر، کشورهای منطقه به‌ویژه کشورهای ساحلی حوزه‌ی **خلیج فارس** را نگران امنیت این پهنه‌ی آبی نموده و ضرورت رسیدن به یک راه‌حل جدی و عملی برای تسکین التهابات سیاسی و نظامی و امنیتی **خلیج فارس** را بیش از گذشته مطرح نموده است. با توجه به اینکه ایران قدرت اول منطقه است و دارای جایگاه و منزلت ژئوپلیتیکی مهمی در منطقه و جهان اسلام است،

فارس را به صورت ویژه مورد توجه قرار داده و به منظور جلوگیری از اتلاف زمان و عدم تکرار مسیر طی شده از نتایج به دست آمده در این تحقیق استفاده نمایند.

۴. به پژوهشگران و دانشجویان پیشنهاد می‌گردد سایر عوامل ژئوپلیتیکی مانند عوامل فرهنگی اجتماعی و غیره مؤثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس را مورد بررسی قرار دهند.

۵. به پژوهشگران و دانشجویان پیشنهاد می‌گردد طراحی نظام جامع امنیتی و ایجاد و ارتقای پیمان‌های دفاعی-امنیتی در منطقه در راستای ایجاد همگرایی بین کشورهای منطقه با تأکید بر عوامل ژئوپلیتیکی را در دستور کار مطالعاتی قرار دهند.

می‌تواند با بهره‌مندی از عوامل ژئوپلیتیک نظامی حوزه خلیج فارس، به کاهش تنش در منطقه و برقراری روابط دوستانه و فضای اعتماد ساز در روابط با این دولت‌ها اقدام نماید که اعتماد میان دولت‌ها می‌تواند به درک اشتراکات منافع و تهدیدات منجر شود و این درک به نوبه‌ی خود می‌تواند زمینه‌ساز پیمان دسته‌جمعی باشد.

۲. جهت اشراف اطلاعاتی بر حوزه خلیج فارس و جزایر نهادهای لشگری با ایجاد مرکزی تحت عنوان مرکز اطلاعات خلیج فارس، کلیه‌ی فعالیت‌ها و اقدامات در این حوزه را رصد نموده و پس از بررسی‌های لازم، به موقع در اختیار سطوح مختلف مدیریتی و اجرایی کشور قرار دهند.

۳. به طراحان دفاعی کشور یا سایر پژوهشگران پیشنهاد می‌شود عوامل ژئوپلیتیک نظامی خلیج

منابع

الف) منابع فارسی

راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

-بیک، علی اصغر (۱۳۹۵)، رساله‌ی دکتری با عنوان تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

-بیلیس، جان و همکاران (۱۳۷۴)، استراتژی معاصر، ترجمه‌ی هوشمند میرفخرایی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

-جهان‌آرا، حمید (۱۳۹۷)، «بررسی سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس»، فصل‌نامه‌ی پژوهش ملل، دوره‌ی سوم شماره‌ی ۳۲، صص ۶۳-۴۵.

جمال‌زاده، ناصر؛ آقایی، محمد (۱۳۹۴) «تأثیر ایران‌هراسی در رقابت تسلیحاتی اعضای شورای همکاری

-احمدزاده، ایرج؛ رجبی، سعید (۱۳۹۷)، «تبیین ژئوپلیتیک الگوی رقابتی روابط ایران و قطر»، فصل‌نامه‌ی جغرافیا و روابط انسانی، دوره‌ی ۱، شماره‌ی ۳، صص ۷۵-۹۵.

-افضلی، رسول؛ میرزاده، هدی (۱۳۹۳)، «پیامدهای راهبردی تغییر رژیم و برقراری دموکراسی در بحرین»، فصل‌نامه‌ی مطالعات راهبردی، سال ۱۶، شماره‌ی اول.

-اندیشکده‌ی راهبردی تبیین (۱۳۹۶)، قطر در سال ۱۳۹۶، مجموعه سال‌نامه‌ی تبیین، تهران.

-بشارتی، محمدرضا؛ لهراسبی، شهاب (۱۳۹۵)، «بررسی نقش قطر در بحران سوریه و تأثیر آن بر امنیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران»، فصل‌نامه‌ی مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، شماره‌ی ۸۰.

-بوالحسنی، خسرو (۱۳۹۲)، رساله‌ی دکتری با عنوان بررسی ژئوپلیتیک ترکیه و تأثیر آن در تدوین

شریفی، شهاب؛ آجودانی، فرشید (۱۳۹۲)، «الزامات ژئوپلیتیک پیمان دفاعی مشترک کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس»، فصلنامه‌ی علوم و فنون نظامی، سال نهم، شماره‌ی ۲۳، صص ۱۰۶-۸۷

-صادقی اول، هادی؛ قاسمی، فرهاد؛ پور جم، بهاره (۱۳۹۵)، «مسابقه‌ی تسلیحاتی و مدیریت دفاع منطقه‌ای در میان کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس»، فصلنامه‌ی مطالعات روابط بین‌الملل، سال نهم، شماره‌ی ۳۵.

فرجی‌راد، عبدالرضا؛ هاشمی، سید مصطفی (۱۳۹۴)، «نقش نظام‌های سیاسی نامتجانس حوزه‌ی خلیج فارس در بی‌ثبات‌سازی امنیت منطقه»، فصلنامه‌ی مجلس و راهبرد، شماره‌ی ۸۲.

قنبری جهرمی، حسین (۱۳۹۴)، رساله‌ی دکتری با عنوان تدوین راهبردهای دفاع از جزایر ج.ا. ایران در خلیج فارس متناسب با تهدیدات ناهم‌تراز، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

قوام، سید عبدالعلی (۱۳۸۹)، اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌المللی، تهران: انتشارات سمت.

مؤمن، ساسان (۱۳۹۶)، رساله‌ی دکتری با عنوان طراحی الگوی تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه‌ی خلیج فارس، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

میر رضوی، فیروزه؛ احمدی لفورکی، بهزاد (۱۳۸۳)، راهنمای منطقه و کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس،

خلیج فارس»، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ششم، شماره‌ی اول، صص ۱۹-۱۹.

-حافظ نیا، محمدرضا؛ رشید، غلامعلی؛ پرهیزکار، اکبر؛ افشردی، محمدحسین (۱۳۸۶)، «الگوی نظری طراحی راهبرد دفاعی مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی»، فصلنامه‌ی بین‌المللی ژئوپلیتیک، سال سوم، شماره‌ی دوم.

-حافظنیا، محمدرضا (۱۳۹۰)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.

-خلیلی، محمدحسین (۱۳۹۰)، امنیت در خلیج فارس؛ اولویت‌ها و راهکارها، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

-رشید، غلامعلی (۱۳۸۹)، ژئوپلیتیک، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

سال‌نمای دفاعی - امنیتی محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۹۷)، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۰)، ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم، تهران: سمت.

سهیلی، سهیل؛ کشیشیان سیرکی، گارینه؛ قانیدی، محمدرضا؛ سیمبر، رضا (۱۳۹۸)، «بررسی تأثیر سیاست‌های نظامی بر امنیت منطقه‌ای خلیج فارس»، فصلنامه‌ی مطالعات بین‌المللی، سال ۱۶، شماره‌ی ۱، صص ۱۸۲-۱۵۵

سیفی، بهزاد؛ همتی، سید ابراهیم (۱۳۹۹)، «دیپلماسی دفاعی-دریایی ج.ا.ایران با تأکید بر عملکرد نیروی دریایی راهبردی»، دوفصلنامه‌ی سیاست و روابط بین‌الملل، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۷، صص ۱۴۷

نوذری، فضل‌الله (۱۳۹۱)، رساله‌ی دکتری با عنوان تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه‌ی دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی - امنیتی، تهران: نشر سینا.

وحیدی، احمد؛ حیات مقدم، امیر و دیگران، (۱۳۹۶)، سال‌نمای دفاعی امنیتی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

تهران: مؤسسه‌ی بین‌المللی ابرار معاصر.

نجفی سیار، رحمان (۱۳۹۷)، «تور دیپلماتیک عربستان به کشورهای غربی»، ماهنامه‌ی سیاسی راهبردی بصائر، شماره‌ی ۳۸۳، تهران: سازمان عقیدتی سیاسی آجا.

نمای راهبردی، (۱۳۹۷)، «سناریوهای آینده‌ی ارتش مشترک عربی (ناتوی عربی)»، شماره‌ی ۱۸۹، نشریه‌ی مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.

نمای راهبردی، شماره‌ی ۱۱۹، نشریه‌ی مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.

ب) منابع انگلیسی

1-Dictionary of geography,2012

2- Jane's Defence Equipment & Technology,2019

Tanter Raymond and Stafford Edward,
2017